

Włodzimierz Obraniak

DEMOGRAFICZNE I SPOŁECZNE CZYNNIKI AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ LUDNOŚCI

Oddziaływanie czynnika demograficznego na aktywność zawodową może mieć charakter obiektywny i subiektywny. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z wpływem procesów demograficznych na kształtowanie się potencjalnych zasobów pracy, a tym samym na kierunki polityki zatrudnienia. W niniejszym referacie skoncentrujemy uwagę na subiektywnym oddziaływaniu czynnika demograficznego, które wyraża się zróżnicowaniem skłonności do podejmowania pracy zawodowej zależnie od cech demograficznych i społecznych: płci, wieku, źródła utrzymania, poziomu wykształcenia, stanu rodzinnego. Wybór cech zdeterminowany był podstawą źródłową badań, którą stanowiły materiały powszechnych spisów ludności z lat 1960, 1970 i 1978.

W latach 1960-1978 ogólny współczynnik aktywności zawodowej, wyrażający udział czynnych zawodowo w ogólnej liczbie ludności Polski, zwiększył się z 47,5% do 51,2%. Lata sześćdziesiąte przyniosły znaczny wzrost tego współczynnika, natomiast w latach siedemdziesiątych uległ on nieznacznemu obniżeniu. W skali całego okresu aktywność zawodowa kobiet rosła szybciej niż mężczyzn co sprawiło, iż rozpiętość odpowiednich współczynników uległa znacznemu zmniejszeniu. Przegląd współczynników częściowych wskazuje, że we wszystkich grupach wieku aktywność zawodowa mężczyzn jest nadal wyższa niż kobiet, przy czym w 1978 r. największe różnice występowały w najmłodszych i najstarszych grupach wieku, najmniejsze zaś w wieku produkcyjnym, a zwłaszcza w jego środkowych grupach.

Aktywność zawodowa młodzieży, do której zaliczyliśmy arbitralnie osoby w wieku 15-19 lat, jest bezpośrednio związana ze stopniem upowszechnienia szkolnictwa ponadpodstawowego. W latach 1960-1978 uległa ona znacznemu obniżeniu, zwłaszcza w wieku 15-17 lat gdzie współczynnik aktywności zawodowej chłopców

zmniejszył się trzykrotnie do 7,5% , dziewcząt zaś czterokrotnie do 5,2% . Również w grupie 18-19 lat odnotowano spadek współczynników, także większy wśród dziewcząt.

Współczynniki aktywności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym mężczyźni 18-64 lata, kobiety 18-59 lat są stosunkowo stabilne w czasie i kształtują się na wysokim poziomie w 1978 r. mężczyźni 87,8%, kobiety 72,6% . W latach 1960-1978 stwierdzamy wśród mężczyzn spadek częściowych współczynników we wszystkich pięcioletnich grupach wieku, natomiast w populacji kobiet wzrost współczynników w wieku 20-54 lata, oraz ich spadek w najmłodszej i najstarszej grupie wieku produkcyjnego. Maksimum aktywności zawodowej przypada na środkowe grupy wieku produkcyjnego: mężczyźni 30-34 lata 97% czynnych zawodowo , kobiety 40-44 lata 83% czynnych zawodowo . W najstarszych grupach wieku produkcyjnego obserwujemy, tak wśród mężczyzn jak i kobiet, znaczny spadek aktywności zawodowej. Dodajmy, że w latach siedemdziesiątych wystąpił szczególnie silny spadek aktywności zawodowej mężczyzn w tym wieku. W rezultacie poziom współczynników dla mężczyzn i kobiet w wieku przedemerytalnym uległ istotnemu zbliżeniu w 1978 r. odpowiednio 62,4% oraz 57,9% .

Aktywność zawodowa ludności w wieku poprodukcyjnym w latach sześćdziesiątych kształtowała się na względnie stabilnym poziomie, natomiast w latach siedemdziesiątych uległa znacznemu obniżeniu choć w dalszym ciągu utrzymuje się na wysokim poziomie w 1978 r. co trzeci mężczyzna i niemal co czwarta kobieta w tym wieku to osoby czynne zawodowo .

Rozpatrując wpływ rodzaju źródła utrzymania na poziom aktywności zawodowej stwierdzamy wyższy jej poziom wśród ludności rolniczej przy czym różnice są szczególnie wyraźne wśród kobiet oraz osób w starszym wieku. W wieku do 45 lat poziom aktywności zawodowej mężczyzn w grupie rolniczej i nierolniczej jest zbliżony, natomiast w starszych grupach wieku produkcyjnego jest on wyraźnie wyższy wśród mężczyzn utrzymujących się z rolnictwa. Znaczny wzrost aktywności zawodowej kobiet poza rolnictwem przy jej stabilizacji w grupie kobiet utrzymujących się z rolnictwa spowodował wyrównanie się poziomu współczynników w młodszych grupach wieku produkcyjnego, natomiast w środkowych i starszych grupach nadal aktywność kobiet w rolnictwie jest wyższa sięga-

jąc 90%. Największe różnice w poziomie aktywności zawodowej występują w wieku poprodukcyjnym, w którym wśród ludności nierolniczej współczynnik wynosi zaledwie 5%, kiedy wśród ludności rolniczej blisko 77% osób w tym wieku to czynni zawodowo.

Przegląd współczynników aktywności zawodowej w przekroju płci, wieku oraz miejsca zamieszkania miasto - wieś prowadzi do wniosku, iż na ogół wyższy poziom wykształcenia wiąże się z wyższą aktywnością zawodową. Szczególnie wyraźnie prawidłowość ta rysuje się w miastach, gdzie we wszystkich grupach wieku mężczyzn i kobiet najwyższą aktywnością zawodową charakteryzują się osoby posiadające wyższe wykształcenie. Podajmy dla przykładu, że wśród mieszkanek miast w wieku najwyższej aktywności zawodowej 40-44 lata aktywność zawodowa kobiet legitymujących się wykształceniem wyższym wynosiła w 1978 r. 97%, natomiast u kobiet z wykształceniem podstawowym 73%. W środowisku wiejskim wspomniana wyżej zależność występuje mniej wyraźnie co wiąże się z wysoką aktywnością zawodową ludności rolniczej reprezentującej na ogół niższe szczeble wykształcenia. Warto wreszcie podkreślić znamienne zjawisko: im wyższy poziom wykształcenia tym mniejsze różnice w poziomie współczynników aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet.

Interesującym zagadnieniem jest związek pomiędzy aktywnością zawodową kobiet a liczbą dzieci pozostających na utrzymaniu. W 1978 r. ponad połowa kobiet posiadających na utrzymaniu dzieci w wieku do 24 lat łączyła obowiązki macierzyńskie i zawodowe. Zależność aktywności zawodowej od faktu posiadania na utrzymaniu dzieci jest silna wśród młodych kobiet i słabnie w miarę przechodzenia do starszych grup wieku. Wśród młodych kobiet w wieku 20-24 lata, a więc w wieku największej aktywności rozrodczej, aktywność zawodowa posiadających dzieci wynosiła w 1978 r. 58% i była niemal identyczna w miastach i na wsi. Natomiast wśród kobiet w tym wieku nie posiadających dzieci wynosiła ona w miastach 69%, na wsi 87%. Odmienne przedstawiała się sytuacja wśród kobiet w wieku 45-49 lat, których pierwsze i zapewne drugie dziecko było już na tyle dorosłe, iż nie wymagało szczególnej troski. Aktywność zawodowa kobiet w tym wieku posiadających dzieci sięga 80% i tak w miastach jak i na wsi jest niemal taka

sama jak kobiet nie posiadających dzieci. Istotne znaczenie mają tu zapewne względy ekonomiczne.

Liczba posiadanych dzieci wpływa obniżająco na aktywność zawodową młodych kobiet. Natomiast wśród starszych kobiet związek ten jest słaby, a powyżej 50 roku życia obserwujemy charakterystyczne zjawisko: kobiety posiadające dwoje i troje dzieci na utrzymaniu cechują się wyższą aktywnością zawodową niż posiadające jedno dziecko.

Sformułowane wyżej ustalenia odnośnie demograficznych i społecznych czynników aktywności zawodowej ludności wynikają z analizy retrospektywnej, którą kończy rok 1978. Jakie korekty wprowadzić mogły do nich minione lata? Niewątpliwie utrzymała się nadal wyższa aktywność zawodowa mężczyzn niż kobiet, a w pewnych grupach wieku różnice te uległy zwiększeniu. Mamy tu na myśli młodsze grupy wieku produkcyjnego, co wiąże się z powszechnością urlopów wychowawczych dla młodych matek. Ogólnie rzecz ujmując aktywność zawodowa kobiet osiągnęła już bardzo wysoki poziom i prawdopodobnie nie będzie już rosła, a przeciwnie - malała zwłaszcza w rolnictwie i w starszych grupach wieku. Aktywność zawodowa mężczyzn jest już dziś wysoka i zapewne utrzyma się na tym poziomie w młodszych i środkowych grupach wieku produkcyjnego. W starszych grupach wieku produkcyjnego uległa ona w ostatnich latach obniżeniu w związku z wcześniejszymi emeryturami, przy czym zjawisko to dotyczyło tak mężczyzn jak i kobiet. Istnieją podstawy, by twierdzić, że zjawisko dążenia do wcześniejszych emerytur jest tendencją trwałą. Statystyczna ocena zmian jakie w ostatnich latach zaszły w aktywności zawodowej ludności naszego kraju będzie możliwa po opracowaniu mikrosplisu przeprowadzonego w końcu 1984 roku.